

UDK 811.512.161:305
305:821.512.161-34.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Melinda Botalić, Mirza Bašić

KO SE KRIJE IZA SUBJEKTA: ODNOS RODA / SPOLA I JEZIKA U PRIPOVIJETKAMA TURSKIH SPISATELJICA ERENDIZ ATASÜ I FÜRÜZAN

Jezik zrcali kulturu koja ga konstruira, a rodna perspektiva u jezičkim istraživanjima turskoga jezika jako je interesantna tema i predstavlja poseban izazov, prvenstveno zato što turski jezik ne poznaje gramatičku kategoriju roda, što potvrđuje činjenicu da je rod društvena kategorija snažno utemeljena u spolu. Primarni je cilj rada ukratko prikazati reprezentaciju žene u turskome jeziku, i to na primjerima iz pripovjedaka dviju autorica savremene turske književnosti Erendiz Atasü i Füzuzan. S obzirom na to da je tursko društvo koncipirano na muškom modelu moći, u kojem su politički režimi, ali i društvo, kultura i tradicija, omogućavali i omogućavaju prevlast jednog (muškog) roda nad drugim (ženskim), u radu se pokušava raskrinkati ova dominantnost, što bi moglo pružiti značajan doprinos u rušenju stereotipa o rodnim ulogama. Kulturni obrasci o (ne)ravnopravnosti spolova koje stječemo socijalizacijom kroz učenje jezika, određuju ženu kroz stereotipne rodne uloge i obrasce ponašanja. Analizirajući primjere iz pripovjedaka spomenutih turskih spisateljica, nastoji se ukazati na činjenicu da postoji diskriminacija žene u društvu, kulturi, jeziku... Isto tako, rad predstavlja i svojevrsan pokušaj osvještavanja koje bi trebalo rezultirati upotrebom rodno osjetljivog jezika.

Ključne riječi: rod, spol, jezik, diskriminacija, savremena turska književnost.

Rodne razlike proizlaze iz različitih društvenih uloga i stereotipno konstruiranih očekivanja od muškaraca, odnosno od žena. Dakako, sve se ovo očituje u različitim društvenim sferama, ali i u jeziku. Budući da je jezik sredstvo komunikacije, njegova upotreba nerijetko biva vrlo znakovita u analizi međuljudskih odnosa. Odnos roda i moći privlači posebnu pažnju osobito kada se govori o manipulaciji ljudima, te je prisutan i u kulturi, odnosno književnosti.

Društvo i kultura neizbježno su spleteni s jezikom. Kultura kao shema zajednička članovima određenog društva sadrži poznavanje vrijednosti, vjerovanja, normi i ideja oblikovanih tradicijom. S druge strane, uloga roda, distanca i bliskost, moć i solidarnost predstavljaju činioce koje određuje društvo (Bakšić 2012: 13).

U *Deklaraciji o ljudskim pravima* koja je usvojena 1948. godine posebno se ističe činjenica da bi jezik trebao biti sredstvo kojim se otklanja bilo koji oblik diskriminacije (rasne, etničke, starosne, spolne, rodne...) – (usp. Savić i dr. 2009: 5).

Spol se definira kao biološka, unaprijed zadana razlika koja se stječe rođenjem jer se neko rađa kao muška ili ženska osoba, a rod je sociološka kategorija prema kojoj muškarci i žene odrastaju u skladu s ustaljenim obrascima određenoga društva, koji su podložni promjenama. Bez obzira na to što je jezik povezan sa sociokulturnom stvarnošću, on nije koherentan s ovim sociološkim promjenama, za koje se, istina, pokazuje da se jako sporo dešavaju.

Termini *rod* i *spol* razlikuju se i u feminističkoj literaturi, gdje je rod društvena, a spol biološka kategorija, dok se u gramatikama, pak, ne govori o rodu kao društvenom konstrukt, već isključivo kao gramatičkom terminu.

Primarna pozicija muškoga roda u gramatičkom smislu, prožima sve aspekte bosanskoga jezika, te je i jezik, sam po sebi, dominantno odraz muške tačke gledišta. Situacija se dodatno usložnjava u turskome jeziku, prvenstveno zato što on ne posjeduje gramatičku kategoriju roda, što je rezultiralo kreiranjem specifičnih konstrukcija za iskazivanje roda, koje će se analizirati u ovome radu.

Ako pretpostavimo da je (društveni) rod norma, kako nam to nameće društvo koje je ostalo obilježeno tradicionalnim vrijednostima patrijarhalnoga sociokulturnog naslijeđa, to bi značilo da žena zauzima poziciju „isključenoga“ unutar tako koncipiranog konteksta.

Rod je naučen kroz proces socijalizacije, te kroz tradiciju i kulturu određenog društva, čemu u prilog govori i činjenica da djeca uče svoj rod od rođenja. Tijekom života „učenje roda“ podstiču njihovi roditelji, učitelji/ce, kultura, društvo, a svako ko djeluje izvan

svoje rodne uloge zasigurno će naići na neodobravanje. Spoznajom o isprepletenosti raznih identiteta izbjegava se isključivost jednog identiteta, a „radikalni rascjep rodnog subjekta“ na spol i rod, kako to definira Judith Butler, biva izbjegnuto (usp. Butler 2000: 63).

Analizirajući odnos jezika i roda, važno je naglasiti da se to pitanje ispoljava kao ključno pitanje feminističke stilstike i kritičke lingvistike u cjelini (usp. Katnić-Bakaršić 2004: 69), te je, shodno tome, i njen predmet istraživanja vrlo širok i kreće se u rasponu od proučavanja stila književnih tekstova, pa do svih drugih sfera upotrebe jezika (usp. Katnić-Bakaršić 2004: 90). Navedene tvrdnje eksplicitno ukazuju na značaj odnosa roda (društvenoga i gramatičkoga) i jezika, što otvara mogućnost za novu perspektivu u izučavanju turskih pripovjedaka imajući u vidu već spomenutu činjenicu da turski jezik ne poznaje gramatičku kategoriju roda.

Naime, vrlo se često javljaju nedoumice prilikom čitanja književnih ili administrativnih tekstova na turskome jeziku, prvenstveno zato što se ne može odgonetnuti o kojem se rodu radi, a najveće se poteškoće susreću u samoj translatologiji, te je „prilikom prevođenja sa turskog jezika neophodno posvetiti pažnju kategoriji roda. Tokom kompleksnog procesa prevođenja, mogu se uočiti dela i pisci koji svojim karakteristikama obavezuju prevodioce na dodatne napore prilikom iznalazjenja prevodnih ekvivalenata“ (Ajkut 2016b: 90).

Vrlo je bitno skrenuti pažnju na to da se prilikom prevođenja treba upotrebljavati rodno osjetljivi jezik, pogotovo ako se transponiraju tekstovi iz jezika u kojem je njegova upotreba normirana. Ovo je vrlo interesantno s aspekta turskoga jezika jer on ne posjeduje kategoriju roda, što stvara velike dileme po pitanju toga kada i kako se trebaju primjenjivati pravila rodno osjetljivoga jezika, a „nedoumice oko roda u turskom jeziku se otklanjaju tako što se iza imena koristi odrednica kao i kod iskazivanja kategorije roda svih opštih imenica koje ne označavaju prirodni pol, i to u vidu leksema gospodin, gospođa, muškarac, žena, devojka, brat, sestra i slično“ (Ajkut 2016b: 92).

Ova lingvistička „neosjetljivost“ prema rodu ponekad se smatra kao naslijeđe navodnih egalitarnih turskih običaja, što je i političar Bülent Ecevit nastojao istaći u svom govoru koji je održao 1989. godine, tvrdeći kako „u turskom jeziku nema razlike između muškarca i žene, niti se riječi dijele na one muškoga i na one ženskoga roda“. On dalje navodi da „ta karakteristika turskog jezika ima svoje korijene u turskoj tradiciji“¹ (usp. Ecevit 1991: 159). Međutim, nameće se pitanje da li uistinu postoji strukturalna neutralnost roda u semantici kako to Ecevit tvrdi.

¹ *Türkçede kadın-erkek ayrımı yoktur... Ve dişi sözcükler, erkek sözcükler yoktur. (...) Sanırım Türkçenin bu özelliği de tarihin derinliklerindeki kültür kökenlerimiz bakımından bir ışık tutabilir.* (Sve prijevode potpisuje Melinda Botalić).

Ako u turskome jeziku rod / spol nije određen leksemom *erkek* (muški) ili *kız / kadın* (ženski) za ljude, odnosno *erkek* (mužjak) ili *dişi* (ženka) za životinje, izuzetno je teško razlučiti o kojem se spolu tačno radi.

Iako aglutinativni jezik koji se bazira na sufiksaciji i mogućnosti tvorbe novih imena pomoću velikog broja nastavaka, turski ne poseduje mocione sufikse. Osim ograničenosti broja imenica koje označavaju prirodni pol, za izražavanje roda se koriste posebne lekseme, kao i imenice koje označavaju društveni status, i one mogu stajati ispred ili iza imenice zavisno od funkcije koja se želi naglasiti (Ajkut 2016b: 88).

Dakle, kako Ajkut navodi, prirodni se spol može razlikovati i na osnovu vlastitih imena usprkos tome što se nenativni govornici turskog jezika mogu naći u dilemi da li je određeno vlastito ime muško ili žensko. U takvim situacijama, uveliko pomaže upotreba „etiketa“ za oslovljavanje koje određuju osobu prema spolnoj / rodnoj pripadnosti (*bey / bay – gospodin, hanım / hanımefendi / kadın / bayan – gospođa / gospođica / žena*), a „upravo radi izbegavanja nedoumica oko roda, u turskom jeziku se, čini se više nego u drugim jezicima, pri oslovljavanju i pominjanju nečijeg imena upotrebljava odrednica *gospodin*, odnosno *gospođa*“ (Ajkut 2016b: 88).

Međutim, ako u tekstu na turskom jeziku rod nije određen ni na taj način, tada se podrazumijeva da se radi o muškarcu. Zapravo, jezički izrazi koji se odnose i na muškarce i na žene, najčešće se transponiraju u muškome rodu. Isti je slučaj i kod naziva profesija, gdje se, također, podrazumijeva muški rod, a riječi kojima se određuje razlika između rodova, upotrebljavaju se isključivo u svrhu otklanjanja sumnje o kojem se rodu radi, te se može zaključiti da se muški rod prezentira kao opći, univerzalni.

Friederike Braun, vanredna profesorica na Univerzitetu u Kielu, čiji su znanstveni radovi iz oblasti gender studija izuzetno priznati u svijetu, sprovela je niz empirističkih istraživanja koja se bave semantičkim terminima za razlikovanje roda u turskome jeziku, čime se dolazi do spoznaje da odsustvo gramatičke kategorije roda ne znači i nepostojanje u semantičkome smislu. Posebnu je pažnju privuklo istraživanje sprovedeno na Univerzitetu Hacettepe u Ankari (usp. Braun 1997: 268) 1995. godine. U ovome istraživanju učestvovalo je 130 studenata/ica (78 žena, 52 muškarca), kojima su podijeljeni upitnici čiji je primarni cilj bio istražiti razne oblike obraćanja u turskome jeziku. Naime, upitnik se sastojao od leksema kojima se označavaju zanimanja kao što su *sekreter* (sekretar/ica) ili *kuyumcu* (zlatar/ka), a studentice i studenti trebali su napisati najučestalije etikete za oslovljavanje osoba

koje spadaju u ove kategorije. Među terminima za oslovljavanje koji se upotrebljavaju u turskome jeziku, a koji se odnose na rod, našli su se, naprimjer, sljedeći termini: *hanimefendi* (gospođa / gospođica); *beyefendi* (gospodin); *teyze* (tetka, teta); *amca* (amidža / stric). Dakle, odgovori studenata/ica pokazali su koji su rod povezivali s datom leksemom kojom se označava određeno zanimanje. Važno je spomenuti i činjenicu da studenticama i studentima nije otkriven cilj istraživanja. Jedna je grupa sadržavala lekseme kojima se, uglavnom, označavaju „muška“ zanimanja, a rezultati ove grupe glasili su ovako:

Termin	Muški oblik	Ženski oblik	Ženski & muški	Rod se ne može odrediti
polis (policija, policajac / policajka)	98%	0%	1%	1%
işportacı (ulični prodavač / ulična prodavačica)	94%	0%	1%	5%
kuyumcu (zlatar / ka)	93%	0%	2%	5%
taksi şoförü (taksista / taksistkinja)	82%	0%	1%	17%
postacı (poštar / ka)	76%	0%	1%	23%
memur (bankar / ka)	69%	10%	20%	1%

Ovaj rezultat ne treba čuditi jer su žene nadbrojane u navedenim zanimanjima. Pored toga, ova zanimanja najčešće podrazumijevaju aktivnosti koje se ne pripisuju ženama. Naprimjer, posao uličnih prodavača ili poštara podrazumijeva pokazivanje u javnosti, dok taksista mora biti u neposrednoj blizini s osobama suprotnoga spola. Isto tako, zanimanje policajca neophodno zahtijeva iskazivanje moći, a sve su to aktivnosti koje se ne pripisuju ženama.

Određivanje roda podrazumijeva društvenu i kulturalnu percepciju muških i ženskih karakteristika i uloga, a Judith Butler tvrdi da je i sama podjela rada između spolova najbolje objašnjena rodom (usp. Butler 2005: 39).

Tvrđnje da spolna podjela rada, moći i dispozicija nije biološka već društveno konstruirana, naimetvrđnje koje prate distinkciju spol – rod, omogućile su feministicama različitih, pa i suprotstavljenih orijentacija da navode argumente u prilog ženskoj spolnoj jednakosti u različitim sferama društva. (Babić-Avdispahić 2004: 205).

U istraživanju Friederike Braun druga je grupa učesnika/ca dobila upitnike s terminima koji se vezuju za tipične ženske domene, a rezultati su, također, bili u skladu sa sociokulturalnom pozadinom (usp. Braun 1997: 269).

Termin	Ženski oblik	Muški oblik	Ženski & muški	Rod se ne može odrediti
temizlikçi (čistač/ica)	96%	1%	0%	3%
sekreter (sekretar/ica)	94%	0%	5%	1%
tezgâhtar (prodavač/ica)	65%	9%	14%	12%
misafir (gost / gošća)	46%	19%	11%	24%

Zanimanja „čistačice, sekretarice i prodavačice“ uglavnom se smatraju ženskim, ali se, s druge strane, može činiti nejasno zašto se leksema *misafir* (gost / gošća) uglavnom doživljava kao ženska domena, a odgovor na ovo pitanje mogao bi se pronaći u turskoj tradiciji i kulturi, u kojoj (je) žena vlada(la) privatnom sferom, dok (su) se muška druženja najčešće dešavaju/la u javnoj sferi, odnosno u kafanama, kafićima, restoranima...

Marina Katnić-Bakaršić ističe da se u gender studijama jezik prepoznaje kao segment kroz koji se iščitavaju svi drugi segmenti, sve druge diskurzivne prakse: jezik konstruira naše identitete, pa tako i naš gender (rod), ali je istovremeno i mjesto njihove dekonstrukcije (usp. Katnić-Bakaršić 2004: 95). Ova se konstatacija zasigurno reflektira i u turskim pripovijetkama analiziranim u ovome radu, a to su kratke priče turskih spisateljica Erendiz Atasü i Füzuzan, u kojima se u negativnom poimanju ženskoga tijela vidi ograničenje u nastojanju da žene budu ravnopravne, dok se, s druge strane, u nešto pozitivnijem pristupu, smatra da žensko iskustvo može doprinijeti specifičnijem uvidu kojeg su muškarci lišeni.

Znatan broj žena-spisateljica pojavio se nakon osnivanja Republike Turske, što je značilo izlazak žen(a)e iz sjene muškar(a)ca. Ipak, sve je to bilo prividno, jer su žene i dalje bile diskriminirane, a osnaživanje žena kroz obrazovanje nije donijelo punu slobodu svim ženama.

Jedino su žene iz više i djelimično žene iz srednje klase uživale svoja prava, dok su duboko ukorijenjeni patrijarhalni odnosi i dalje zadavali glavobolje ženama iz nižega staleža.

Feminističko tumačenje teksta zasniva se na razotkrivanju patrijarhalnog sistema vrijednosti u književnosti, ali i na manifestaciji tog sistema u društvu, kulturi i jeziku. Ženi se uskraćuje potpuna realizacija u svojstvu samostalnoga subjekta, prvenstveno zato što je ona primorana biti objekt kako ne bi kompromitirala i ugrozila jedini „istinski“ subjekt – muškarca.

Rosi Braidotti ukazuje na različite momente ženinog procesa postajanja subjektom. Naime, žena je u početku bila *drugo*, konstruirano u opoziciji prema muškom, a zatim su se konstruirale razlike među ženama na osnovu kulturnih, društvenih i geografskih razlika, pa je, na kraju, i sam ženski subjekt postao skup različitosti unutar sebe (usp. Braidotti 1994: 35).

Dakle, faktor koji u turskome jeziku odlučuje o semantičkoj dimenziji roda osobe, nije strukturalna neutralnost jezika, već sam sistem uvjerenja o rodnom / spolnim razlikama / različitostima u turskome društvu. Bez obzira na to što nose obilježje gramatičke neutralnosti, neke lekseme nisu rodno neutralne, već se automatski pripisuju muškarcima ili ženama.

Zato će *polis* (policajac / policajka), *bilim adamı* (naučnik / naučnica), *yolcu* (putnik / putnica), *taksi şoförü* (taksista / taksistkinja), *postacı* (poštar / poštarka) biti isključivo pripisani muškoj domeni, dok će termini *hizmetçi / temizlikçi* (kućna pomoćnica / čistačica / pomoćnik / čistač), *sekreter* (sekretar / sekretarica), *tezgâhtar* (prodavač / prodavačica) biti doživljeni kao ženski. Na taj se način dokazuje tvrdnja da turski nije rodno neutralan jezik sa semantičkoga aspekta bez obzira na to što ne posjeduje gramatičku kategoriju roda.

Muški se rod nameće kao norma u turskome jeziku, prvenstveno zato što muškarci zauzimaju prominentnije pozicije i značajnije funkcije u odnosu na žene, koje su periferni i ne tako izražajni članovi društva, što je, naravno, utjecalo i na njihovu poziciju rubnih u samome jeziku.

„Žensko pitanje“ koje predstavlja temelj feminiz(a)ma nije ostalo nezapaženo ni u savremenoj turskoj književnosti, pa su mnoge zagovornice ovog pokreta u Turskoj nastojale istaknuti upravo ženu kao centralnu figuru u svojim djelima, i to ženu sa svim problemima koji je prate tijekom života, te su na taj način pokušale osloboditi marginaliziranu, zapostavljenu, diskriminiranu ženu, čuvaricu ognjišta iz tog „kaveza sa zlatnim šipkama“, koji simbolizira zatvorenost u četiri zida.

U početku, žensko pitanje u Turskoj predstavljalo je dio nacionalnoga projekta, pa su žene bile pozivane da aktivno učestvuju u društvenim događanjima. Nacionalna ideologija zalagala se za pravo glasa žena kao i za njihov izlazak i djelovanje u javnoj sferi. Međutim, s aspekta roda, nije bilo nikakve razlike između tradicionalnih i

modernih uloga žene. „Nova žena“², kako su je nazivali nakon osnivanja Republike aludirajući na nove mogućnosti koje joj se pružaju, nastavila je izvršavati svoje porodične, društvene, tradicionalne obaveze, odnosno i dalje je bila samo biće koje živi i radi za druge.

Period između 1940. i 1950. predstavlja zatišje u književnom stvaralaštvu žena u turskoj književnosti, ali već šezdesetih godina prošloga stoljeća turske spisateljice objavljuju veliki broj romana. Ono što je zanimljivo na društvenome planu, a vezuje se za ovaj period, svakako je činjenica da su se žene podsticale da budu moderne i da se školuju za učiteljice i nastavnice, ali se i dalje tražilo od njih da budu i dobre supruge i majke.

Šezdesete godine prošloga stoljeća predstavljaju pravu ekspanziju spisateljica u turskoj književnosti, a one se prvenstveno ogledaju u kratkim pričama kao izuzetno popularnome književnom žanru toga vremena. Aktuelne teme postaju same žene, njihovo mjesto u društvu, te one postaju subjekt, heroine, glavne junakinje. Žene su, dakle, progovorile o svojoj potlačenosti, svome mjestu u društvu i rodnoj (ne)jednakosti. U tom periodu svoje prve zbirke pripovjedaka objavljuju Esen Yel, Fûruzan, Ayhan Bozfirat, Tomris Uyar, Yıldız İncesu, Sevinç Çokum, Fatma Gürel, Nazlı Eray, Ayşe Kilimci, İnci Aral, dok su prve romane objavile Serhat Kestel, Adalet Ağaoğlu, Aysel Özakın, Zebercet Coşkun, Ayla Kutlu, Pınar Kür, Gönül Putlar i druge. U djelima Leyle Erbil prisutno je traganje žene za identitetom, Adalet Ağaoğlu govori o osvješćivanju žena, a Pınar Kür tematizira potlačenu ženu i njenu borbu za oslobođenjem.

Državni udar izbio je u Turskoj 12. septembra 1980. godine, te se dešavaju kardinalne promjene na političkom, društvenom i kulturnom planu, što je imalo uticaja i na samu književnost ali i na feministički pokret. I žene dižu svoj glas u tom periodu ustanaka u Turskoj, te se žensko pitanje aktuelizira u medijima, literaturi, časopisima, a posebno se raspravlja o važnim pitanjima o kojima se u turskom društvu šutjelo do tada. To su bila vrlo komplicirana pitanja, kao što su pravo na abortus, nasilje u porodici, silovanja, ženska seksualnost, a sve će se ovo reflektirati i u književnosti toga perioda.

Pod uticajem feminističkih pokreta u svijetu i korjenitih političkih i društvenih promjena u Turskoj, osamdesetih se godina javlja i potreba za aktueliziranjem ženskoga pitanja, te se na polju kratkih priča posebno ističu: Işıl Özgetürk, Fatma Ülkü Aren, Esmâ Ocak, Nursel Duruel, Erendiz Atasü, Ayşe Kulin, Feride Çiçekoğlu, Bu-

² Tur. 'Yeni kadın' ili 'Cumhuriyet kadını'.

ket Uzuner, Figen Çakmak, Ayfer Tunç, Jale Sancak, Ayfer Coşkun, Tansu Bele, Nurray Tekin, Sema Kaygusuz i mnoge druge, dok se kao romanistice javljaju Latife Tekin, Duygu Asena, Handan Saraç, Mine Gökçe, Füsün Erbulak (usp. Andaç 2000: 198).

Ženske figure u pripovijetkama Erendiz Atasü³ slika su društvenoga života Turske u periodu njihova nastanka, ali se u njima, također, mogu prepoznati i žene iz drugih kulturnih miljea. U svojim pripovijetkama Atasü oslikava ženu koju i dalje, bez obzira na to što je država modernizirana, ugnjetavaju i diskriminiraju i suprug kao glava porodice i kompletan društveni sistem utemeljen na patrijarhatu.

Književna kritika u Turskoj ukazuje na to da se Erendiz Atasü deklarirala kao feministica, pa je ona, shodno tome, gradila ženske likove u svojim djelima na analizi rodnih stereotipa, dok se Füzuzan⁴, s druge strane, nije izjašnjavala kao pripadnica spomenutoga pokreta, te je, uglavnom, pisala iz autobiografskih pobuda. Ipak, Füzuzan je u svojim djelima tematizirala ženu kao *drugo* i marginalizirano, i to najčešće kroz kritiku turskoga društva, gdje je žena *outsiderka*, uvijek u sferi privatnoga, a nužna odsutnost žene iz javnoga života uslovljena je načinom na koji je patrijarhat konstruiran u zemlji u kojoj se njene glavne protagonistice svakodnevno bore za opstanak.

Uzimajući u obzir ranije spomenute karakteristike turskoga jezika, analiza ženskih likova u pripovijetkama E. Atasü i Füzuzan pokazuje da su autorice u svojim kratkim pričama ispriповijedale svoje specifično žensko iskustvo, i to iz ženske vizure, što znači da su ženskim glasom opisale žensku podređenu poziciju i rod kao problematičnu kategoriju. Njihove su riječi produkt ženskoga iskustva, gdje su ženski likovi pasivni promatrači vlastitih života, ostvareni u rodno namijenjenim ulogama, a svaka borba protiv stereotipa biva osuđena na propast. Ženskoga oslobađanja nema jer je svako novo iskustvo ograničeno tijelom kao ženskim usudom. Glasovi svih ženskih likova u pripovijetkama ovih dviju autorica bivaju zatomljeni u određenom smislu, pa skoro da i nema oštrog i suprotstavljajućega diskursa zato što je mogućnost izbora svedena na minimum.

³ Rođena je u Ankari 1947. godine kao jedino dijete. Majka joj je bila profesorica engleskoga jezika, a otac profesor matematike. Govoreći o svom djetinjstvu, Erendiz voli naglasiti da joj je kuća uvijek bila puna knjiga, te da su joj knjige bile najbolje prijateljice. Godine 1968. završila je Farmaceutski fakultet Univerziteta u Ankari, a tri godine kasnije, 1971. godine, dobiva stipendiju i odlazi u Englesku, gdje u dobi od 25 godina počinje pisati svoje prve pripovijetke.

⁴ Füzuzan je nešto starija suvremenica Erendiz Atasü, a i ona je, također, privukla pažnju čitateljstva pripovijetkama u kojima ženski likovi dominiraju. Ova turska spisateljica rođena je u Istanbulu 1935. godine, a njeno književno stvaralaštvo obuhvata romane, reportaže, poeziju, putopise, dramske komade, no ona je, prije svega, prepoznatljiva po iznimno bogatom pripovjedačkom opusu. Bez obzira na to što je završila samo osnovnu školu, počinje se interesirati za književnost još u djetinjstvu, a svoje prve pripovijetke objavljuje 1956. godine, i to u časopisima *Türk Dili*, *Pazar Postası* i *Yenilik*. Nakon što je počela objavljivati kratke priče i u listovima *Papirüs* i *Yeni Dergi* (1958), postala je nezaobilazno ime u savremenoj turskoj književnosti.

U pripovijetkama spisateljice Erendiz Atasü, glavni ženski likovi uglavnom su u stereotipnim rodnim ulogama majke (*anne*) i domaćice (ev *hanımı*). Takav je lik Servete („Postoje i žene“ – *Kadınlar da Vardır*), ali i Nurten („Pravo-krivo“ – *Bir Yüz Bir Ters*), te Nalan Avdži („Plakati“ – *Ağlamak*), Bisere i Sadije („Bisera, Sadija, Erhan i Durmuş“ – *İnci, Satı, Erhan ve Durmuş*), Nerminine majke („Jedna ostarjela djevojka“ – *Yaşlı Bir Genç Kız*). Predodređeni patrijarhalni obrasci ogledaju se u svim navedenim ženskim likovima, a kao primjer marginaliziranosti može se navesti Nalan, protagonistica priče „Plakati“. Bez obzira na to što je obavijena prividnom idejom slobode, ona je tipičan primjer marginaliziranosti.

Udala se s osamnaest godina za muškarca kojeg joj je otac izabrao, a s dvadeset je postala majka. Mislila je da je ljubav kada se kao petnaestogodišnjakinja gledate s komšijinim sinom. Mislila je da je posao kada u nekom prestižnom butiku mušterije dodiruju mekana platna skupocjene odjeće. Preživjela je jedan porod i devet abortusa. (...) Dobro je znala moderne boje za kosu i koje su to frizure u modi. Znala je pripravljeti francuska jela čudnovatih naziva. Znala je i koje piće ide uz koje jelo, u kojim se čašama servira i uz koju mezu. Jako je dobro znala i kada treba biti nadmena, kada prisna, a kada ravnodušna u odnosu spram svojih sluga. Ukratko, bila je udana žena koja je mislila da vrlo dobro zna šta je život i kod koje je od deset izgovorenih riječi devet bilo „moj suprug“.⁵ (Atasü 1998a: 97).

Androcentrični model tradicije na kojem je utemeljen i jezik, dodjeljuje junakinjama u pripovijetkama E. Atasü jedino pravo na šutnju i poslušnost, odnosno povinovanje politici patrijarhata. Zatvoreni, granični, rubni život jedino je nasljedstvo koje kćeri preuzimaju od svojih majki, pa i one nastoje očuvati tradicionalnu trezvenost i ostati odane *Zakonu*. Između ostaloga, neravnoteže bračnih uloga vjerovatno imaju svoj korijen i u disproporcionalnoj raspodjeli moći, te ekonomskom privređivanju, gdje je muškarac apsolutno dominantan, a žena nepravedno subordinirana. Uobičajena podjela poslova koja podrazumijeva da žena brine o kući i djeci, a da muškarac zarađuje, zapravo je rezultat onoga što društvo očekuje od nas, a to se na najoriginalniji način reflektira u priči „Vrijeme druženja na balkonu“ (*Balkon Saati*).

⁵ On sekiz yaşında babasının seçtiği adamla evlenmiş, yirmi yaşında anne olmuş, aşkı on beşinde komşu oğluyula bakışmak sanmış; çalışmayı, zevkli bir butikte alıcıların beğenen gözlerine sergilenen pahalı giysilerin yumuşak kumaşlarına dokunmak sanmış; doğumu bir kez, kürtajı dokuz kez yaşamış; (...)saç boyalarını, saç biçimlerini çok iyi bilen, garip isimli Fransız yemeklerini güzel pişiren, hangi içkinin ne zaman, hangi kadehle ve hangi mezeyle içileceğini; aşçıyla, hizmetçiyle ne zaman buyurgan, ne zaman içten, ne zaman laubali konuşulacağını çok iyi bilen; kısaca yaşamı çok iyi bildiğini düşünen, konuştuğu on sözcükten dokuzu “eşi” üstüne olan evli bir kadın...

Uskoro će doći taj čovjek, Ekrem, moj suprug. Čekam supruga i pržim patlidžan. Jesam li sretna? Ne znam.(...) Kao i svi mladi braćni parovi, i mi smo se često htjeli rastati na početku braka. Sada uopće ne razmišljam više o tome. Tada smo Ekrem i ja imali zajedničke prijatelje. S vremenom su se te veze uglavnom pokidale. Sada imamo samo zajedničke neprijatelje, poput našeg stanodavca. Otkako imamo zajedničke neprijatelje, znam da se nećemo rastati.(...) Valjda smo se previše naviknuli jedno na drugo. To je sve. Šta bih ja radila bez Ekrema? Ne znam. A on bez mene?⁶ (Atasü 2011: 65).

Isto tako, u pripovijetkama E. Atasü susreće se i „pobunjeni subjekt“ u liku kćeri koje ne žele biti ograničene nametnutim patrijarhalnim normama, a takvi se subjekti sreću u pripovijetkama „Java i san“ (*Gerçek ve Düş*), „Tri generacije“ (*Üç Kuşak*), „Jedna ostarjela djevojka“ (*Yaşlı Bir Genç Kız*), „Želim svoje djetinjstvo, vratite mi ga“ (*Çocukluğumu İstiyorum, Çocukluğumu Verin Bana*). Međutim, nastojanja glavnih junakinja da izgrade svoje identitete neovisne od majčinih, rezultiraju neuspjehom zato što ova nagomilana frustracija ne oslobađa ženske junakinje od patrijarhalne cenzure, te i njihov glas biva inhibiran unutar vlastitih granica. To se oslikava u priči „Java i san“ (*Gerçek ve Düş*), u kojoj se govori o odnosu majke i kćeri.

Otpor koji sam cijeloga života osjećala prema majci nikada nije uspio zasjeniti ljubav i potrebu. Uvijek su me dvostruka osjećanja vezivala za nju. Ponekad sam se pitala da li bi za mene bilo bolje da sam je mogla potpuno mrziti. Možda sam upravo zbog toga ovako stroga prema svojoj kćeri. Možda će se tako lakše spasiti od mene. Ja se nisam uspjela osloboditi svoje majke. Ali, možda sam se uzalud i pokušavala spasiti od nje. Moja je majka bila u pravu; nisam se trebala spašavati od nje, već od otpora koji sam osjećala prema njoj. Ipak, kako sam to mogla učiniti tako mlada?⁷ (Atasü 1998a: 143)

Odnos majke i kćeri presudan je u formiranju ženskoga identiteta, koji se kroz historiju gradio na temelju biološke predodređenosti / podređenosti, prvenstveno zato

⁶ *Birazdan gelecek o erkek, yani Ekrem, yani kocam. Kocamı bekliyorum ve patlıcan kızartıyorum. Mutlu muyum, bilmiyorum. (...) İlk evlendiğimiz yıllarda boşanmaya kalkardık arada bir, bütün evliler gibi. Artık böyle bir şey düşündüğüm yok. O yıllarda ortak dostlarımız vardı Ekrem'le. Aradan geçen zamanda onların çoğunu yitirdik. Şimdiyse ortak düşmanlarımız var, ev sahibimiz gibi. Ortak düşmanlarımız olalı beri boşanma diye bir şeyin yaşanmayacağını biliyorum. (...) Belki fazlaca alıştık birbirimize. Hepsi bu. Ekrem siz ne yaparım? Bilmiyorum. O bensiz ne yapar?*

⁷ *Anneme yaşamım boyu devre devre duyduğum tepki sevgiyi ve gereksinmeyi gölgelemiyordu. Ona hep ikili duygularla bağlıydim. Zaman zaman ondan tümden nefret edebilseydim, benim için daha iyi olurdu diye düşünmüşümdür. Belki de kızıma bu yüzden sert davranıyorum. Benden kurtulabilsin diye. Ben annemden kurtulamadım. Ama belki boşuna bir çabaydı kurtulmaya çalışmak. Haklı olan annemdi; annemden değil, ona duyduğum tepkiden kurtulmalıyım belki de. Ama nasıl yapabildim bunu o gencecik yaşında?*

što u procesu učenja uloga majka predstavlja arhetipski primjer žene koja podređuje svoju vlastitu satisfakciju očekivanjima okoline, a kompleksan odnos na relaciji majka – kći detaljno se analizira u pripovijetki „Jedna ostarjela djevojka“ (*Yaşlı Bir Genç Kız*).

*Ne želim se pretvoriti u svoju majku, u svoje dvije sestre ili u Beldan... Ta, šta mi je onda činiti? Kako ću živjeti? Ako pogledate izvana, u mom životu nema skoro ništa što se protivi pravilima.*⁸
(Atasü 2012: 72).

U procesu identifikacije i traženja sebe ova prerano sazrela djevojka tumara nesigurnim koracima svojih pretkinja, a odlučna je u želji da ne posustane pred tradicionalnim, ali je, ipak, suviše slaba za „borbu s vjetrenjačama“ i sama je naspram svih (žena) koje je okružuju i čekaju njenu bezuvjetnu predaju.

U nekim pripovijetkama autorica Erendiz Atasü pokušava osloboditi svoje junakinje tereta služenja patrijarhalnoj ideologiji, ali supremacija muškoga nad ženskim spolom uvijek iznova limitira ženu koliko god ona bila uspješna u javnoj sferi, što predstavlja još jedan dokaz rodne neravnopravnosti.

Istupanje žene u prostor registriran za muški spol znači dokidanje raznih oblika muške dominacije, a to je oslikano u liku Selme u pripovijetki „Zaostavština“ (*Arda Kalan*), te u likovima Idil i Sirme u kratkim pričama pod naslovom „Žene koje plaču“ (*Ağlayan Kadınlar*), odnosno „Radna verzija za kolaž“ (*Kolajı İçin Taslak*). Naime, u ovim pripovijetkama društvo spočitava ženama izlazak u javnost smatrajući kako žena nije potpuna ako se prvenstveno nije ostvarila kao supruga i majka, što je slučaj sa Selmom i Idil. U patrijarhalnoj društvenoj praksi žena je određena svojom biologijom, čime žensko / žena označava prizemne strasti i misli, te pomanjkanje logičkoga tipa razmišljanja i obrazovanja, što je rezultiralo činjenicom da patrijarhalno okruženje, a ponajviše rodicin suprug Kerim, percipiraju i Selmu kroz nametnuti stereotip.

- *Hajde, sjedi još. Pričaj, imaš li momka, jesi li zaručena?*
I tako je počelo ispitivanje koje je toliko mrzila.
- *Ništa od toga, zete, ne mislim se udavati.*

⁸ *İki ablama, Beldan'a ya da anneme dönüşmek istemiyorum. Peki, ne yapacağım ? Nasıl yaşayacağım? Dıştan bakıldığında kural dışı pek bir şey yok yaşamımda.*

- *Draga moja, zar može tako? Samo učiš, školuješ se, dokad? Ima li tome kraja? Trebaš se udati i roditi sebi djecu.*
- *Još ne razmišljam o tome.*
- *Došla si ovamo s kolegicama i kolegama.*
- *Jesam, ali se oni vraćaju danas.*
Kerim se iznenadi i reče:
- *To znači da ostaješ sama u hotelu?!*
- *Da, kolegice i kolege vraćaju se autobusom. Ja sam još sutra tu. Vratit ću se brodom. Provest ću nekoliko dana u Istanbulu. Htjela sam još malo ostati ovdje, posjetiti vas, obići nanin mezar...*
Kerim je bio prilično iznenađen.
- *Znači ti si sada sama u hotelu, u Trabzonu?*
- *Jesam – odgovori Selma pitajući se gdje je pogriješila dok mu je to govorila. (...)*
- *Draga moja, zar mladoj djevojci priliči da bude sama u hotelu?⁹ (Atasü 1998a: 17–18).*

Patrijarhalni poredak koji je u osnovi turske kulture i na kome autorica i insistira neminovno postavlja ženu u prostor graničnoga i grješnoga, a posebno ako je u pitanju mlada, neudata i obrazovana žena. Još ako je ona, poput Selme, obučena u suknjicu koja seže do koljena, to je dodatni signal koji muški dio populacije registrira kao „zeleno svjetlo“ i mogućnost za dokazivanje svoje muškosti.

Pogled mu je bio prikovan za Selmine gole noge. Ona to nije ni primijetila jer joj je on, ipak, bio rod. A nikada nije ni izgledao poput napasnika koje svakodnevno susreće na ulici.(...)
Kerimovo pitomo lice počelo je poprimati životinjski izraz kakav su imali pohotni muškarci s ulice. Selma je shvatila kako joj je šoljica s čajem ispala iz ruku. Hladne su je ruke ščepale i odjedanput kao da se našla u nekome željeznom obruču. Bile su to Kerimove ruke.(...) Počela je vrištati kao luda. Pokušavala ga je odgurnuti ulažući posljednje atome snage. On se prepao

⁹ *Yoo, yoo...Hele otur. Anlat bakalum, nişanlı mısın, sözlü müsün? İşte nefret ettiği sorgu burda da başlamıştı. – Hiçbiri enişte, evlenmeyi düşünmüyorum. – Canım, hiç olur mu? Nedir bu böyle, hep oku, oku. Var mı bu işin sonu? Evlenip çocuk çocuğa karışmılsın. –Henüz düşünmüyorum enişte. – Burda arkadaşlarıyla kalabalıksınız herhal. – Evet, ama onlar bugün gidiyorlar. Kerim biraz şaşaladı. – Yani sen yalnız mısın? – Evet, meslektaşlar karayoluyla dönüyor. Ben yarına kadar burdayım. Gemiyle gideceğim. İstanbul'da bir iki gün geçireceğim. Burda biraz daha kalmak istedim; sizi görmek, babaannemin mezarını ziyaret etmek istedim de... Kerim iyiden iyiye şaşırmıştı. –Yani sen şimdi Trabzon'da otelde yalnız mısın? – Evet, dedi Selma. Sesi yanlıştığı yerde yaptığımı merak eden kocaman bir soruydu. (...) Canım, genç kız otele yakışır mı?*

*i rukom joj je zatvorio usta. Dok ga je gurala, poderao joj je košulju. Uspjela se nekako osloboditi ruku koje su je stezale i bez daha je izletjela napolje.*¹⁰ (Atasü 1998a: 18–19).

Opiranje normama i iskorak iz zadatih okvira nerijetko rezultiraju osudom i kaznom, i to u vidu neuropsihijatrijske dijagnoze. Naime, kada ženski glas razuma ne može nadjačati društvenu i kulturnu spregu, glavni ženski likovi u pripovijetkama Erendiz Atasü bivaju okarakterizirani kao „neuračunljivi“, što je slučaj s Feridom („Plakati“ – *Ağlamak*), Cio Cio San („Kada madam Butterfly odbije umrijeti“ – *Madam Butterfly Ölmeyi Reddederse*), Camille („Površina“ – *Yüzey*), Đulizarom, Sadijom i Zekijom („Uklete“ – *Lanetliler*).

*Ferida je bila jedna od vojske udatih, nezadovoljnih žena. Toliko.... Ovaj događaj nije imao nikakvu medicinsku pozadinu. Ljekar je shvatio njeno stanje kao nešto sasvim prirodno, što je prilično smirilo Mustafu koji se nije zamario supruginim izljevima bijesa. Ljekar je dao Feridi lijekove za smirenje, a ona ih je popila ispunjena velikom nadom. Ona se, ustvari, najviše zabrinula zbog svog stanja. Njeni pokidani živci kao da su je gurnuli u ovu beskrajnu avanturu, u koju je ušla nesvjesna i koja kao da je bila izvan njene kontrole. Željela se što prije vratiti s ovoga putovanja na koje je krenula protiv svoje volje, te se smjestiti u sigurnost svoga gnijezda, toga skladnog mjesta u kojem je bila prihvaćena. Dok je pila lijekove, Ferida je ili spavala ili je šetala u omamljenom stanju. Njeni su se umorni i napeti nervi opustili i odmorili. U ovom procesu odmaranja zakopano je sve što joj je tištilo dušu, i to u najskrivenije mjesto njenoga bivstvovanja i tamo je zaboravljeno. Po mišljenju ljekara i okoline, Ferida je bila izliječena.*¹¹ (Atasü 1998a: 108–109).

¹⁰ *Gözleri Selma'nın çıplak bacaklarına mihlanmıştı. Selma bir şey anlamıyordu. Ne de olsa akrabaydı. Hem görüntüsü hiçbir zaman caddeleri dolduran yırtıcı erkekler gibi korkunç olmamıştı. (...) Kerim'in uysal yüzündeki gözleri gitgide sokakları dolduran erkek kalabalığının yırtıcı bakışlarına birünüyordu. Selma, elindeki çay bardağının fırladığını ayırt etti. Soğuk temaslı bir el, bileğini kaskıvrak yakalamıştı. Selma bir anda kendini demirden bir çemberin içinde buldu. Kerim'in kollarıydı bu. Selma deli gibi bağurmaya başladı. Var gücüyle Kerim'in bedenini itiyordu. Kerim korkuya kapılmıştı. Selma'nın ağzını kapattı. İtişme sırasında Selma'nın bluzu yırtılmıştı. Selma kendini çevreleyen kollardan kurtuldu. Çılgın gibi kapıya atıldı.*

¹¹ *Feride'ye mutsuz, doyumсуz, evli kadınlar ordusundan yalnızca tek bir er... O kadar... Tıbbi bir yanı bile yoktu vakanın. Hekimin olayı çok doğal bir şeymiş gibi karşılayan tavrı, Mustafa'yi iyice rahatlattı. Karısının patlamalarının üstüne kafa yormadı hiç. Hekim, Feride'ye yatıştırıcılar verdi. Feride büyük bir inançla içti ilaçlarını. Uyumsuzluk krizleri en çok kendisini korkutmuştu. Yıpranmış sınırleri, Feride'nin bedeninin ve ıra desinin dışındaymış gibi davranıp Feride'yi sonunu kestiremediği ve ürktüğü bir maceraya itmişti sanki. Feride isteği dışında gelişen bu tehlikeli yolculuktan bir an önce yuvasına, o uyumlu, kabullenilmiş edilgenliğine dönmeye can atıyordu. Feride, ilaçları içtiği sürece uyudu ya da uykuya yakın bir uyuşuklukla dolaştı. Yorgun ve gergin sınırleri gevşedi, dinlendi. Ruhunda baskı yapan ne varsa, bu dinlenme süresinde varlığının derinliklerine gömüldü ve orda unutuldu. Feride hekime ve çevresine göre iyileşmişti.*

Konstitutivni temelji podređivanja ženskoga roda u hijerarhijskom odnosu patrijarhalne zajednice prikazani su i u djelima autorice Füzuzan. Za razliku od kratkih priča spisateljice Erendiz Atasü, u pripovijetkama Füzuzan skoro da i nema pobune ženskih likova protiv autoriteta. Status subjekta im je oduzet, te su one, uslijed siromaštva, pokorene, spriječene i sankcionirane. Bez mogućnosti izbora, neprestano tragaju za identitetom koji je sveden isključivo na identitet druge. Takva je Serveta iz priče „Porez“ (*Haraç*), takve su i sve tri neimenovane majke u pripovijetkama „Besplatan internat“ (*Parasız Yatılı*), „Provincijalka“ (*Taşralı*) i „Dijete“ (*Çocuk*). Odsustvo imena ovih junakinja govori o univerzalizaciji ženske „nevidljivosti“ u jeziku, književnosti, historiji, a ženina se sudbina ovdje prikazuje kao kontinuitet nemoći koja joj je društveno nametnuta. Jednom i zauvijek nametnuta društvena datost uslovljena rodnom (ne)ravnopravnošću opisana je u kratkoj priči „Besplatan internat“ (*Parasız Yatılı*), gdje je ženini jedini mogući izbor slijedeće ustaljenih obrazaca ponašanja.

Primit će me. Počet ću raditi za dan-dva. Razgovarala sam s glavnom sestrom. To je jedna krupna žena. Postavila mi je nekoliko pitanja. „Jesi li ranije radila? Kad ti je muž umro? Na ovom poslu nema odmaranja. Ne moraš biti vješta da ga radiš, samo moraš biti vrijedna. (...) Bit ćeš slobodna dva dana u sedmici. Vraćat ćeš se na posao nedjeljom navečer. Imaš li djece? Nemaš je s kim ostavljati. Kažeš da je dobro dijete, da može brinuti o sebi. Ali, još je mala. Je li ponavljala koji razred? Znači, dobro uči. Svaka čast! Ti si mlada i lijepa žena, a ovdje ima svakakvih ljudi. Trebaš biti ozbiljna. Ako se šta desi, ti si odgovorna. Poznata ti je priča o keruši i repu? Neću nikakvog šminkanja. Je li to prirodno rumenilo na obrazima i usnama?“¹² (Füzuzan 1971: 121).

Slično kao i u priči „Besplatan internat“, u priči „Provincijalka“ upoznajemo se s majkom koja po svaku cijenu želi osigurati bolji život kćeri, školovati je usprkos aktuelnim socijalnim uzusima i tradicionalnome poimanju pozicije žene, u nadi da će ona kreirati svoj vlastiti identitet koji neće biti izgrađen u odnosu na muškarca, već na temelju svojih vrijednosti i mogućnosti. Međutim, okoštala misaona struktura

¹² *Alıyorlar beni, bir iki güne kadar başlıyorum. Başhemşireye çıktım, iriyarı bir kadın. Bir bir sordu. 'Daha önce çalıştın mı? Kocan ne zaman öldü? Bu iş dur durak bilmez, fazla marifetli olmak lazım değil, çalışkan olmak gerek.(...) Haftada iki gün izinli çıkarsın, Pazar gecesi dönersin. Çocuğun var mı? Bırakacak kimsen yok ha? 'Kendini yönetir, uslu' diyorsun. Ama küçükmüş. Hiç sınıfta kalmadı mı? Aferin ona. Genç güzel kadınsın. Burada oluru olmazı bulunur. Ciddi ol. Bir şey denirse senden bilirim. Malum kancık köpek kuyruk sallamadıkça hikayesi. Boya filan da istemez. Kendinden mi yanağının, dudağının rengi?*

temeljena na patrijarhatu ogleda se u ženinom neuspjehu u javnoj sferi bez obzira na stepen obrazovanja.

*Znači, odlučila si ići na fakultet. Boga mi, ne znam šta bih ti rekla. Školovali smo Žale, pa šta se desi. Opet se udala i posvetila djeci i mužu, a diploma joj služi kao ukras.*¹³ (Füzuzan 1971: 33).

S druge strane, ova autorica opisuje i moralno posrnule ženske likove, koji ruše kriterije društveno prihvatljivoga ponašanja, zbog čega se smatraju „odmetnicama“ društva. Bitno je naglasiti da bavljenje prostitucijom nije lični izbor njenih junakinja, već je rezultat društvenoga potiskivanja osoba ženskoga roda iz javne sfere, uslijed čega njene junakinje s dna društvenoga sloja tonu još dublje dozvoljavajući sebi da prodaju ono jedino što imaju – svoje tijelo. Ženski likovi kao žrtve društva i kulture postaju one rubne, druge, prostitutke (*orospu* – kurva, *rospija*), gdje trostruko stigmatizirane pokušavaju priskrbiti osnovna sredstva za život svojoj porodici i sebi, što posebno dolazi do izražaja u priči „Dijete“ (*Çocuk*). Dijete promatra sa strane kako mu majku posjećuje više muškaraca u zamjenu za novac. Ali, kada mu stalna „mušterija“ saopći da mu je majka „rospija“ i da će je ubiti, on shvata da je to nešto loše bez obzira na to što ne zna značenje te riječi.

*A šta ako opet, usprkos velikoj želji, ne mogne govoriti? Zar uistinu ponekad nije mogao govoriti. Treba li reći: „Majka mi je rospija?“ Hoće li je zbog toga neko od ovih ljudi ubiti? Eto, vidiš da mogu govoriti. Možda je moja majka „ta“, ali ne bi trebala zbog toga umrijeti. Sagnuo se, zadržtao, osjetio je bljuvotinu u grlu, te je počeo povraćati samo neku zelenu tečnost jer mu je stomak bio prazan. Dok je povraćao, iznenadio se koliko su mu noge tanke. Nikad se dosad nije sagnuo i pogledao svoje noge. Obuzeo ga je snažan osjećaj straha koji ga je opet tjerao na plač.*¹⁴ (Füzuzan 2009: 62–63).

Isti se slučaj susreće i u priči „Ribe lastavice“ (*Kırlangıç Balıkları*), gdje se glavna junakinja Zarifa našla u klopci svoje ženstvenosti uslijed nemilih životnih okolnosti.

¹³ *Demek ki, Üniversiteye gitmeye kararlısın. Vallahi kızım ne demeli bilmem. Jale'yi okuttuk da ne oldu. Evlenip gene çocuktuk, kocaydı, aldıđı diploma da süs.*

¹⁴ *Ya yine kimi zamanlardaki gibi istese bile konuşamazsa? Gerçekten de bazen konuşamıyor muydu? 'Annem orospudur' mu diyecekti? 'Bu yüzden iki adamdan biri, eskisi onu bıçakla öldürecekmiş. Konuşabiliyorum işte. Annem o şeyden olmuş, ama ölmesin. 'Eğildi, ürperdi, kusmuşa benzer bir şeyler doldu ağzına, sendelemeye başladı. Midesi boş olduğundan yeşil ince salgılar kusuyordu. Kusarken bacaklarının sıskalığına şaşı bu kez. Bacaklarına şimdiye değin hiç eğilip bakmadığını düşündü. Ağlama duygusunu yeniden depreştiren yoğun bir korku sardı içini.*

*Šta ti misliš, da mi je dovoljno to što mi ti plaćaš? Moram pronaći još mušterija. Još si ti tako tih, nikome me ne preporučuješ. Dobro, dobro... (...) Mladost-ludost, mislila sam da će me onaj kreten voljeti, a on napustio i dijete i mene. Niko ga ne osuđuje zbog toga, ali sam zato ja nepoštena. Ja sam kurva. (...) Misliš da je meni bilo lahko kad sam prvi put spavala s muškarcem za pare, tamo ispod mosta?*¹⁵ (Füzuzan 1973b: 164).

Kao i prethodne junakinje, Nesiba („Moji filmovi“ – *Benim Sinemalarım*), Nazan i Nigar („Opsada“ – *Kuşatma*) i Dževahira („Ah, taj lijepi Istanbul“ – *Ah Güzel İstanbul*) predstavljaju zazornu kategoriju turskoga društva jer su odbile slijediti pretpostavljeni model ponašanja. Bez prava na izbor i sputane na svakom polju, osobito na polju obrazovanja, ove junakinje kreću jedinim mogućim putem, čime potpisuju sebi „smrtnu“ presudu.

Ženski likovi u pripovijetkama E. Atasü i Füzuzan zauzimaju pozicije potisnutosti, zatočenosti, što je prikazano i kroz njihove pozicije unutar društva, kulture i jezika. Redefiniranje muško-ženskih odnosa nije znano njihovim junakinjama jer usvojeni obrasci i modeli ponašanja ne ostavljaju nimalo prostora za eventualni dijalog muškoga i ženskoga svijeta, a opetovano ponavljanje naučenih obrazaca ne ide im, također, naruku.

Usprkos tome što su prilično marginalizirani i što su u drugome planu, muški likovi u kratkim pričama ovih autorica predstavljeni su kao „vladari iz sjene“ – Behçet („Postoje i žene“ – *Kadınlar da Vardır*), Ekrem („Vrijeme druženja na balkonu“ – *Balkon Saati*), Fikret („Pravo-krivo“ – *Bir Yüz Bir Ters*), Erhan („Bisera, Sadija, Erhan i Durmuş“ – *İnci, Sati, Erhan ve Durmuş*). Dakle, bez obzira na to što su manje zastupljeni u odnosu na ženske likove, oni su, ipak, predstavljeni kao dominantiji, autoritativniji i agresivniji – Fatin i gazda Rusuhi („Porez“ – *Haraç*), Kerim („Zaostavština“ – *Arda Kalan*), Simon („Ima jedna crkva u Harputu“ – *Harput ta Var Bir Kilise*), Ali Dogan („Vrijeme sjete“ – *Özlem Zamanı Geçti*).

Strpljivost i osjećajnost odlike su ženskih likova, čime se dolazi do zaključka da je podjela rodnih uloga u analiziranim pripovijetkama tipična za patrijarhalno društvo kakvo je i tursko. Značajno je to da se patrijarhalna podređenost žene marginalizira i banalizira u turskome društvu, kulturi i jeziku, te su autorice u svojim pripovijetkama nastojale kritizirati ženinu poziciju *druge*, pasivne, isključene, odnosno osobe kojoj su uskraćene mogućnosti koje se pružaju muškarcu.

¹⁵ *Ne sandın ya? Bir senden aldığım la olmuyor. Daha adam bulmalıyım. Hem senin gibi sesiz, beni etrafa yaymayacak. İyi iyi... (...) Deli gençlik, o herife de he dediğim de benden yürekli çıkar bellemiştim. Üste bir de çocukla savdı başından beni. O bunu yapınca ben namussuz oluyorum, orospu oluyorum. (...) Kolay mı sanyorsun, köprü dibine ilk adama çıktığım günü?*

Pripovijetke autorica E. Atasü i Füzuzan mogu se okarakterizirati kao subjektivno obojeni tekstovi naklonjeni marginaliziranim grupama, a neki od njih oslikavaju otpor represiji i vladajućoj ideologiji, čime se obje autorice, na neki način, pitaju da li je riječ o prevazilaženju stereotipa ili se samo radi o njihovom maskiranju.

Kratke priče koje su bile predmet analize uglavnom su posvećene ženama i tematiziraju probleme žena unutar patrijarhalno koncipiranoga društva. Spisateljice Füzuzan i E. Atasü najčešće naglašavaju težak položaj žene, te tako razotkrivaju patrijarhalni sistem vrijednosti u književnosti, ali i manifestaciju tog sistema u društvu, kulturi i jeziku. Ženi se uskraćuje potpuna realizacija kao samostalnog subjekta, ona je primorana biti objekt kako ne bi dovela u pitanje jedini „istinski“ subjekt, a to je – muškarac!

IZVORI

1. Atasü, Erendiz (1992), *Onunla Güzeldim*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
2. Atasü, Erendiz (1998a), *Lanetliler*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
3. Atasü, Erendiz (1998b), *Uçu*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
4. Atasü, Erendiz (2008), *İncir Ağacının Ölümü*, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
5. Atasü, Erendiz (2010), *Hayatın En Mutlu An'ı*, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
6. Atasü, Erendiz (2011), *Kadınlar da Vardır*, 4. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
7. Atasü, Erendiz (2012), *Dullara Yas Yakışır*, 6. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
8. Atasü, Erendiz (2013), *Taş Üstünde Gül Oyması*, 4. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul.
9. Atasü, Erendiz (2015), *Kızıl Kale*, 1. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
10. Füzuzan (1971), *Parasız Yatılı*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
11. Füzuzan (1973a), *Benim Sinemalarım*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
12. Füzuzan (1973b), *Kuşatma*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
13. Füzuzan (1985), *Gül Mevsimidir*, Can Yayınları, İstanbul.
14. Füzuzan (1999), *Sevda Dolu Bir Yaz*, Can Yayınları, İstanbul.
15. Füzuzan (2008), *Pet priča* (prevela Kerima Filan), Connectum, Sarajevo.
16. Füzuzan (2009), *Gecenin Öteki Yüzü*, 4. Baskı, YKY, İstanbul.

LITERATURA

1. Andaç, Feridun (2000), „Füzuzan'in Öykü Dünyasına Bakış“, *Edebiyatımızın Yol Haritası*, 195–207, Can Yayınları, İstanbul.
2. Ajkut, Ksenija (2010), „Specifičnost turske antroponimije kao izraz uzajamnog delovanja jezika i kulture“, u: *Naučni sastanak slavista Vukove dane*, 39 (1), 305–318, MSC, Beograd.
3. Aykut, Ksenija (2011), *Kontrastiranje turskog i srpskog jezika*, Kolor Pres, Lapovo.
4. Aykut, Ksenija (2016a), „Türkçede Akralalık Adlarının Özellikleri“, *Hikmet*, sayı 28, 8–21, Gostivar.
5. Ajkut, Ksenija (2016b), „Uticaj specifičnosti turske antroponimije na prevod u romanu 100“, u: *Zbornik radova sa konferencije „Kulture u prevodu“*, 85–98, Filološki fakultet, Beograd.
6. Aykut, Ksenija (2017), *Turski folklor*, Kolor Pres, Lapovo.
7. Babić-Avdispahić, Jasminka (2004), „Feminizam, etika i politika“, *Izazovi feminizma*, 191–247, Forum Bosnae, sv. 26, Sarajevo.
8. Bakšić, Sabina (2012), *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
9. Braidotti, Rosi (1994), *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, Columbia University Press, New York.
10. Braun, Friederike (1997), „Covert Gender in Turkish“, u: *VIIIth International Conference on Turkish Linguistics*, 267–274, Ankara Üniversitesi, Ankara.
11. Butler, Judith (2000), *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta* (prevela Mirjana Paić-Jurinić), Ženska infoteka, Zagreb.
12. Butler, Judith (2005), *Raščinjavanje roda* (prevela Jasmina Husanović), Šahinpašić, Sarajevo.
13. Ecevit, Bülent (1991), „Çağdaşlaşma ve Demokrateleşme Sürecinde Kadın“, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam*, 153–173, Eşit Hak – Eşit Katılım, Cem, İstanbul.
14. Katnić-Bakaršić, Marina (2004), „Jezik i (de)konstrukcija roda“, *Izazovi feminizma*, 69–116, Forum Bosnae, sv. 26, Sarajevo.
15. Savić, Svenka, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (2009), *Rod i jezik*, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

WHO HIDES BEHIND THE SUBJECTS: THE RELATION BETWEEN GENDER / SEX AND LANGUAGE IN SHORT STORIES OF TURKISH FEMALE AUTHORS ERENDIZ ATASÜ I FÜRÜZAN

Summary:

The language mirrors the culture that constructs it and gender perspective in linguistic researches of Turkish language is a very interesting subject and represents a special challenge, primarily because Turkish language does not recognise gender category, which confirms the fact that gender is a social category firmly grounded in sex. The primary goal of the work is to shortly present the representation of woman in Turkish language on the examples from the short stories written by Erendiz Atasü i Fûruzan. Given that the Turkish society is conceived on the male model of power, in which the political regimes enabled and are still enabling predominance of one (male) gender over another (female) gender, the work tries to expose this dominance that could give a significant contribution to the destruction of stereotypes in gender roles. Cultural patterns about the (in)equality between genders, that we acquire through socialisation in the process of learning a language, define woman through stereotypical gender roles and patterns of behavior. By analysing the examples from the short stories of the mentioned Turkish authors, the work tries to point out the fact that there is a discrimination against woman in the society, culture, language... Also, the work represents a kind of an attempt of awakening that should result in the use of gender-sensitive language.

Key words : gender, sex, language, discrimination, contemporary Turkish literature

Adresa autora

Authors' address

Melinda Botalić

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

melinda.botalic@untz.ba

Mirza Bašić

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

mirza.basic@untz.ba

Rad prezentiran na Naučnoj konferenciji "Savremeni izazovi i perspektive društvenih i humanističkih studija", Filozofski fakultet u Tuzli, april 2017. god.